

НАВЧАННЯ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОХОРОНИ ПРАЦІ: ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Останніми роками проблема якості професійної підготовки фахівців досить широкий обговорюється практиками і теоретиками, психологами і педагогами. Різні підходи до вивчення якості професійної освіти направлені на дослідження особливостей професійного становлення людини, соціальних умов і суб'єктивних труднощів отримання професійної компетентності.

Переважає більшість дослідників зв'язують виникнення інтересу до проблеми професійної компетентності і конкурентоспроможності з кризою економіки західних країн, особливо США, і датують його серединою ХХ століття. Дійсно, донині терміни “професійна компетентність” і “конкурентоспроможність” практично не використовувалися в контексті дослідження результативності професійної освіти.

Основні підходи до формування професійної компетентності менеджерів і управлінців відбиті в роботах американських (М. Альберт, М. Вудкок, П. Дракер, М. Мескон та ін.), японських (К. Татейсі), німецьких (Л. Зайверт, Г. Шредер), швейцарських (Ж. Томмен та ін.), фінських (Т. Санталайнен, Э. Воутілайнен, П. Поренне та ін.) дослідників в кінці ХХ століття.

Важливою є концепція професійної компетентності Дж. Равена [1]. Під компетентністю він розуміє спеціальну здатність людини, необхідну для виконання конкретної дії в конкретній наочній області, яка включає вузькоспеціальні знання, способи мислення і готовність нести відповідальність за свої дії. На думку Дж. Равена, наростання “недокомпетентності”, “напівкомпетентності” набуває характеру пандемії, на цьому фоні усе більше загострюється потреба в справжніх професіоналах, що уміють не лише бездоганно працювати, але і повноцінно жити, бо одне навряд чи можливо без іншого. На думку автора, щоб ефективно реалізувати себе в повсякденному житті, навчанні і праці, люди гостро потребують розвитку таких якостей, якими

раніше нехтували інститути соціалізації, а саме: здібності брати на себе відповідальність, ініціативності, прагнення до нового, свободи вибору і уміння працювати спільно з іншими людьми.

В. Байденко, І. Зимня, А. Марков, Е. Зеєр, Ю. Татур, А. Кирьякова, М. Дьяченко вважають, що стрижнем професійної компетентності є готовність до вирішення професійних завдань.

Мета публікації – показати необхідність поетапного викладання дисциплін циклу БЖД і розробки комплексної програми з підготовки працівників, студентів та посадових осіб для сприяння професійній компетентності майбутніх менеджерів.

Вивчення нормативних дисциплін з безпеки життєдіяльності та охорони праці в усіх вищих навчальних закладах здійснюється відповідно до наказу міністерства освіти і науки України від 02.12.98 р. №420 “Про вдосконалення навчання з охорони праці й безпеки життєдіяльності у вищих закладах освіти України”.

Термін “охорона праці”, який вперше з’явився в 1821 році у Великій Британії, означав захист працівників від надмірної експлуатації збоку роботодавців. В нашій країні в цей термін вклали більш складний зміст. Згідно Закону України “Про охорону праці” (2002 р.) охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров’я і працездатності людини у процесі трудової діяльності. На практиці це означає, що кожен роботодавець повинен мати спеціальну програму заходів у сфері охорони праці, у тому числі заходів з охорони праці на робочому місці, з метою усунення небезпеки для здоров’я та життя працівника, яка може бути пов’язана з виконуваною роботою. При цьому об’єктом необхідних заходів повинні бути методи роботи, загальна організація та умови праці, підвищення кваліфікації працівників, обладнання й конструкції на робочому місці тощо.

Навчання та систематичне підвищення рівня знань працівників, населення України з питань охорони праці – один з основних принципів державної політики в галузі охорони праці, фундаментальна основа безпеки праці та необхідна умова удосконалення управління охороною праці і забезпечення ефективної профілактичної роботи щодо запобігання аварій і

травматизму на виробництві.

Серед основних науково-методичних принципів побудови системи безперервної освіти у галузі охорони праці виокремимо такі:

- наступність і безперервність навчання з питань безпеки життя, діяльності та охорони праці усіх вікових категорій населення України;
- формування суспільної свідомості і рівня знань населення України, що відповідають вимогам часу;
- навчання з питань особистої безпеки та безпеки оточуючих, відповідних форм поведінки вихованців в дошкільних закладах освіти;
- навчання з питань охорона життя і здоров'я учнів та корони праці в середніх, позашкільних та професійно-технічних закладах освіти;
- навчання з питань безпеки життя і діяльності в цілому та охорони праці студентів вищих закладів освіти;
- навчання з питань охорони праці працівників при їх підготовці, перепідготовці, підвищенні кваліфікації, при прийнятті на роботу та в період роботи, навчання працівників, зайнятих на роботах з підвищеною небезпекою та на роботах, де з потреба у професійному доборі;
- інструктажі з питань охорони праці, їх види та порядок проведення порядок допуску працівників до виконання робіт;
- навчання населення в цілому з питань безпеки життя, діяльності та охорони праці.

Для підготовки фахівців по реалізації цієї системи на виробництві в 1929 році курс “Охорони праці” був введений як обов’язковий у всіх вищих навчальних закладах нашої країни.

Реалізації компетентнісного підходу при навчанні з БЖД та охорони праці заважають два основних протиріччя, які закладені в нормативних документах з охорони праці.

Перше протиріччя стосується трудових відносин роботодавця і працівника, які згідно статтею 2 Закону “Про охорону праці” є його суб’єктами. Відповідно до цього закону відносини між ними підпадають під жорсткий державний нагляд і громадський контроль. Таким чином, цей закон у намаганні

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

посилити контроль за роботодавцем з боку держави, на практиці захищає його недокомпетентність, що не відповідає європейському законодавству.

16 червня 1994 р. було укладено Угоду про партнерство й співробітництво між Україною та ЄС, в якій основне місце відведено питанням адаптації національного законодавства до законодавства ЄС й усунення окремих розбіжностей між нормативно-правовими актами.

Так, Директива ЄС 89/391/ЄЕС “Про здійснення заходів щодо поліпшення безпеки і охорони здоров’я найманих працівників під час роботи” побудована так, щоб підкреслити найважливішу тезу: головними суб’єктами у створенні безпечних та нешкідливих умов праці є роботодавець і працівник, а всі інші структури виконують допоміжну функцію у забезпеченні нормальних взаємостосунків між ними. Виходячи з вимог ринкового суспільства, будуються два основні розділи директиви: “Обов’язки роботодавців”, де визначені принципи й конкретні питання організації охорони праці на підприємстві від загальних обов’язків роботодавця оцінювати ризики, вживати профілактичних заходів, чітко діяти у разі виникнення аварій і пожеж до його обов’язків створювати необхідні служби, забезпечити навчання працівників, співпрацювати з ними та з їх уповноваженими, своєчасно інформувати працівників про стан справ і дії, що впливають на безпеку і охорону здоров’я, та розділ “Обов’язки працівників”, у якому наведено основний набір вимог до працівника, починаючи з зобов’язань під час роботи самостійно турбуватися як про свої особисті здоров’я та безпеку, так і оточуючих людей.

Дані положення ЄС використовуються і у чинному законодавстві України, але поряд з роботодавцями і працівниками над підприємством збудована система державного управління охороною праці: уряд, спеціально уповноважені органи, міністерства, об’єднання підприємств, їх служби, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Як наслідок, ці структури частково беруть на себе й відповідальність за стан охорони праці на місцях, а у конкретного роботодавця виникають додаткові причини для виправдань своєї злочинної діяльності або бездіяльності.

Друге протиріччя виникає при реалізації принципу безперервності навчання при підготовці, перепідготовці і

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

підвищення кваліфікації за робітничими професіями в професійно-технічних навчальних закладах; підготовці спеціалістів у вищих навчальних закладах та при навчанні і підвищенні кваліфікації працівників. Навчання регламентовано статтею 18 Закону “Про охорону праці”. Вона визначає, що всі працівники під час прийняття на роботу і в процесі роботи повинні проходити за рахунок роботодавця інструктаж, навчання з питань охорони праці, з надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків і правил поведінки у разі виникнення аварії.

Працівники, зайняті на роботах з підвищеною небезпекою або там, де є потреба у професійному доборі, повинні щороку проходити за рахунок роботодавця спеціальне навчання і перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці.

Посадові особи, діяльність яких пов’язана з організацією безпечного ведення робіт, під час прийняття на роботу і періодично, один раз на три роки, проходять навчання, а також перевірку знань з питань охорони праці за участю профспілок.

Відповідно до “Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці”, затвердженого наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.2005 року № 15 розроблено “Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України”.

Це Положення спрямоване на реалізацію системи безперервного навчання і встановлює порядок навчання та перевірки знань з питань охорони праці працівників навчальних закладів, установ, організацій та підприємств, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, а також навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності учнів, студентів, курсантів, слухачів навчальних закладів.

Навчання студентів з питань охорони праці у вищих навчальних закладах проводиться відповідно до галузевих стандартів вищої освіти. На базі галузевих стандартів, у яких надаються нормативні частини рекомендованих навчальних дисциплін з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності, кожен вищий навчальний заклад розробляє програму цих навчальних

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

дисциплін, яка затверджується його керівником.

Міністр освіти і науки України 31 серпня 1997 року затвердив навчальну програму нормативної дисципліни “Основи охорони праці”, яка складається із чотирьох розділів:

- правові та організаційні питання охорони праці;
- основи фізіології, гігієни праці та виробничої санітарії;
- основи техніки безпеки;
- пожежна безпека.

Дещо пізніше, а саме 2 серпня 1999 року МОН України було затверджено навчальну програму нормативної дисципліни “Охорона праці в галузі”, яка теж складається із чотирьох подібних до попередньої програми розділів:

- система управління охороною праці у галузі, її складові та функціонування;
- проблеми фізіології, гігієни праці та виробничої санітарії у галузі: стан умов праці, поліпшення стану виробничого середовища, зменшення важкості та напруженості трудового процесу;
- проблеми профілактики виробничого травматизму у галузі: травмонебезпечні виробничі фактори та стан виробничого травматизму, підвищення безпеки праці та профілактика виробничого травматизму;
- пожежна безпека у галузі.

Слід зазначити, що наказом МОН України від 07.06.06 № 444 для напряму 0501 – “Економіка і підприємництво” була затверджена освітньо-професійна програма підготовки бакалавра, досліджена і схвалена багатьма представниками десятків навчальних закладів України, в якій об’єднано три курси: “Охорона праці”, “Безпека життєдіяльності” та “Цивільна оборона” на модульному принципі під єдиною назвою БЖД.

До *першого модуля* ввійшли питання:

- ✓ виробниче середовище та його вплив на людину, предмет і завдання дисципліни;
- ✓ умови праці на виробництві, їх класифікація і нормування;
- ✓ виробнича шкідливість, методи захисту людини від їх негативного впливу;

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

✓аналіз і профілактика профзахворювань та виробничого травматизму;

- ✓основи техніки безпеки;
- ✓правове і нормативне регулювання охорони праці;
- ✓державне управління охороною праці в Україні;
- ✓організація охорони праці на виробництві;
- ✓економічні аспекти охорони праці.

До *другого модуля* ввійшли питання:

- негативні фактори в житті людини природного, технічного, соціально-політичного і воєнного характеру;
- державні заходи щодо захисту життя людини;
- засоби індивідуального захисту людини;
- колективні засоби захисту людини;
- ліквідація наслідків впливу на людину радіоактивних, хімічних та біологічних речовин.

До *третього модуля* ввійшли питання:

- ✓класифікація надзвичайних ситуацій природного, техногенного, соціально-політичного і воєнного характеру;
- ✓основи захисту об'єкта господарської діяльності;
- ✓діяльність організацій щодо захисту персоналу підприємств, населення і території;
- ✓запобігання та усунення надзвичайної ситуації на об'єкті;
- ✓ліквідація наслідків надзвичайної ситуації на об'єкті господарської діяльності.

Забезпечення належної підготовки кваліфікованих робітників з питань охорони праці впрофесійно-технічних навчальних закладах здійснюється у вигляді складової частини державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій, що розроблюються відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 р. № 1135 “Про затвердження Державного стандарту професійно-технічної освіти”.

Зміст та обсяг навчання з питань охорони праці для підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації за робітничими професіями в професійно-технічних навчальних закладах визначаються Типовою навчальною програмою з предмета “Охорона праці”, що затверджується Міністерством освіти і науки України за узгодженням із спеціально

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

вповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці.

При цьому теоретична частина предмета “Охорона праці” для підготовки робітників, що залучаються до виконання робіт з підвищеною небезпекою, зазначених у Переліку робіт з підвищеною небезпекою, затвердженому наказом Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 № 15, вивчається обсягом не менше 30 годин, а під час перепідготовки та підвищення кваліфікації – не менше 15 годин.

Типова навчальна програма для професійно-технічного навчання робітників передбачає вивчення наступних тем:

1. Правові та організаційні основи охорони праці.
2. Охорона праці в галузі.
3. Основи пожежної безпеки.
4. Основи електробезпеки.
5. Основи гігієни праці та виробничої санітарії. Медичні огляди.
6. Надання першої допомоги потерпілим при нещасних випадках.

У загальноосвітніх навчальних закладах під час трудового і професійного навчання здійснюється навчання з питань охорони праці у вигляді інструктажів з охорони праці. Крім цього, у навчальних закладах, що надають загальну середню освіту, проводиться навчання з питань охорони життя, здоров'я, пожежної, радіаційної безпеки, безпеки дорожнього руху, попередження побутового травматизму. Обсяги, зміст навчання та форми перевірки знань з питань безпеки життєдіяльності учнів визначаються навчальними планами і програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України.

Навчання учнів, студентів, курсантів, слухачів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності проводиться як традиційними методами, так і з використанням сучасних форм організації навчання – модульного, дистанційного, екстернатного тощо, а також з використанням технічних засобів навчання – аудіовізуальних, комп'ютерних.

Під час трудового і професійного навчання на підприємствах, в установах, організаціях на учнів, студентів,

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

курсантів, слухачів поширюється законодавство про охорону праці в такому ж порядку, що до їх працівників.

Навчання з питань безпеки життєдіяльності працівників проводиться відповідно до Типового положення та Навчального плану і програми навчання працівників закладів, установ, організацій і підприємств системи освіти з курсу “Безпека життєдіяльності”, затвердженого Центральним інститутом післядипломної педагогічної освіти Академії педагогічних наук України. Програма навчання керівників, заступників – 36 годин, спеціалістів з охорони праці та викладачів кафедр охорони праці – 72 години.

Програма передбачає вивчення таких тем:

1. Законодавство України про охорону праці. Основні положення Закон України “Про охорону праці”, “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” та взаємозв’язок з іншими Законами України. Законодавство України про працю.

2. Організація роботи з охорони праці.

3. Вибухонебезпека виробництва і вибухозахист.

4. Пожежна безпека.

5. Електробезпека.

6. Гігієна праці. Медичні огляди. Профілактика професійних отруєнь і захворювань.

7. Надання першої допомоги потерпілим у разі нещасною випадку.

8. Управління роботами з профілактики та ліквідації наслідків аварій.

9. Безпека праці в галузі.

Програма навчання з питань охорони праці посадових осіб коректно доповнює програму підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації за робітничими професіями в професійно-технічних навчальних закладів двома темами: вибухонебезпека виробництва і вибухозахист та управління роботами з профілактики та ліквідації наслідків аварії. Ще одна тема поділена на дві основні складові.

Подібну відповідність ми мали би бачити і з програмами

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

нормативних дисциплін з “Безпеки життєдіяльності”, “Основ охорони праці” та “Охорони праці в галузі”, так як навчання майбутніх посадових осіб з охорони праці, як правило, здійснюється у вищих навчальних закладах.

Так теми 1-6 цієї програми навчання відповідають окремим розділам або підрозділам нормативної дисципліни “Основи охорони праці”, теми 7, 8 розглянуті в одному із п’яти розділів нормативної дисципліни “Безпека життєдіяльності”, а тема 9 – відповідає назві нормативної дисципліни “Охорона праці в галузі”, яка побудована відповідно до програми з основ охорони праці за галузевою направленістю. На жаль, є певна невідповідність між питаннями, які розглядаються у програмах як за об’ємом, так і за змістом, у зв’язку з їх різною структурою побудови.

У Вінницькому національному технічному університеті ці розбіжності вдалось звести до мінімуму завдяки тому, що викладання дисциплін циклу БЖД при підготовці студентів за спеціальностями напряму 0502-“Менеджмент” здійснюється згідно вимог навчальних програм у наступній послідовності: бакалаврат: I курс – “Охорона праці в робочій професії” (при отриманні диплома кваліфікованого робітника), III-IV курс – “Безпека життєдіяльності”, IV курс – “Основи охорони праці”; магістратура (інженерія) – “Охорона праці в галузі” та в процесі дипломного проектування. Також здійснюється і навчання посадових осіб з охорони праці перед прийняттям на роботу та періодично один раз на 3 роки.

На першому та другому курсах усі студенти паралельно із освоєнням основної програми навчання отримують одну із 18 робітничих професій в проекції на майбутні спеціальності, а на третьому курсі впродовж одного триместру працюють на робочих місцях підприємств та організацій різної форми власності відповідно до здобутої професії, з року в рік підвищуючи свою кваліфікацію. Таке поєднання навчання і виробництва є досить вдалим, так як дозволяє студентам реалізувати свої можливості, досягти поставленої мети, стати більш самостійною і незалежною людиною тощо.

Модульна програма підготовки з безпеки життєдіяльності, яка використовується для підготовки студентів у Вінницькому

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

інституті економіки Тернопільського національного економічного університету лише у I семестрі на першому курсі, взагалі не відповідає змісту як нормативних програм дисциплін, що її складають, так і програми підготовки посадових осіб з охорони праці. Це не дозволяє забезпечити якісну підготовку майбутніх фахівців економічного спрямування [2, с. 102-104].

Попередній аналіз проблеми по організації неперервної освіти робітників, студентів і посадових осіб у процесі вивчення безпеки життєдіяльності при підготовці фахівців економічного спрямування дає змогу визначити низку суперечностей між:

задекларованою державою позицією щодо необхідності розвивати підготовку фахівців у відповідності з вимогами освітньо-кваліфікаційних характеристик, освітньо-професійних програм та галузевих стандартів вищої освіти з безпеки життєдіяльності і необгрунтованим скороченням навчального навантаження на цю підготовку, не відповідністю змісту, часу, послідовності викладання модулів дисципліни БЖД, що призвело до втрати інтересу при її вивченні;

необхідністю формування у майбутніх фахівців економічного спрямування готовності до оцінювання небезпечних ситуацій та виховання культури безпеки і впровадженням системи державного нагляду і, відповідно, відповідальності за бездіяльність або злочинну діяльність недолугих керівників.

У подальших дослідженнях з метою покращення підготовки фахівців економічного спрямування необхідно відійти від традиційного методу “проб і помилок”, який реалізується на протязі останніх 15 років і розробити комплексну програму підготовки працівників, студентів та посадових осіб з безпеки життєдіяльності, основ охорони праці та охорони праці в галузі.

Література

1. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление развитие и реализация / Дж. Равен; пер. с англ. – М.: Когито-Центр, 2002. – 400 с.
2. Кобилянський О.В. Проблеми підготовки спеціалістів з безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах / О.В. Кобилянський // Вісник Вінницького політехнічного

Проанализированы требования нормативных дисциплин цикла «Безопасность жизнедеятельности» и модульной программы по этой дисциплине, разработанной для подготовки специалистов экономического направления. Рассмотрены проблемы качественной подготовки специалистов в условиях существенного сокращения аудиторной нагрузки.

Ключевые слова: *безопасность жизнедеятельности, компетентность, учебная программа, профессиональная подготовка.*

The requirements of normative disciplines of cycle are analyzed «Safety of vital functions» and modular code on this discipline, developed for preparation of specialists of economic direction. The problems of high-quality preparation of specialists are considered in the conditions of substantial reduction of the audience loading.

Keywords: *safety of vital functions, competence, educational program, professional preparation.*

378.14:379.85-057.212

Тетяна Сокол,
м. Київ

ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

Постановка проблеми. Формування фахових знань та вмінь майбутнього менеджера туристичної індустрії, його професійного мислення, готовності до майбутньої професійної діяльності відбуваються значною мірою в процесі вивчення спеціальних туристичних дисциплін. Вивчення цих дисциплін починається із